Hoe ernstig was Jean Pierre Van Rossem ?

Met stijgende verbazing hebben we vorig jaar de artikelenreeks van Jean Pierre Van Rossem over de ekonomische krisis in het weekblad KNACK gelezen. Jean Pierre Van Rossem (JPVR) presenteert zichzelf als een "marxistisch ekonometrist" die reeds in 1969-70 met een eigen model '303 x 303' de ganse krisis exakt zou voorspeld hebben. Bovendien heeft hij een Plan dat de werkloosheid in één klap nagenoeg volledig zou oplossen. Geen wonder dus dat de tien artikels in KNACK door heel wat mensen gelezen zijn ! Een jaar geleden werden deze artikels door JPVR gebundeld in een boek "Hoe genezen we onze zieke ekonomie - DEEL I". De perskonferentie ter gelegenheid van dit boek werd o.a. ingeleid door Luk Beernaert van het V.E.V. Ex-premier Tindemans was bij de aanwezigen. JPVR is er dus wel in geslaagd zich in de belangstelling te schrijven. We vrezen echter dat heel wat lezers een totaal verkeerd beeld zullen krijgen van wat ekonometrie en marxisme betekenen. Sterker uitgedrukt : JPVR dreigt linksgeoriënteerde of/en marxistische ekonomen die het ernstig menen, te diskrediteren. Daarom vonden we het nodig zijn teksten systematisch door te lichten. We kunnen onze konklusies als volgt samenvatten :

1. Afgezien van een bepaalde terminologie, is de methode van JPVR op verschillende punten tegenstrijdig met de grondbeginselen van de marxistische ekonomie.
2. JPVR wil de lezer - via verwijzingen naar ingewikkelde formules en modellen - laten geloven dat hij een ekonometrisch brein is. Hij maakt echter reken- en denkfouten in zijn eenvoudigste en belangrijkste formules.
3. Herhaaldelijk betrappen we JPVR op fouten die we moeilijk anders dan ekonomische nonsens kunnen noemen. We kunnen ons ook niet van de indruk ontdoen dat de auteur regelmatig data en cijfers fantazeert.
4. In zijn verklaring van de ekonomische krisis benadrukt hij volledig terecht het belang van de winstvoet. Het denkschema waarmee hij de evolutie van de winstvoet en de krisis poogt te VERKLAREN is echter zeer simplistisch. Heel wat essentiële elementen ontbreken o.i. erin. De tegenstelling tussen 'risikodragend' en 'risiko-mijdend' kapitaal is inderdaad belangrijk in de ekonomische krisis,

maar ligt op een ander vlak dan JPVR aangeeft. Een samenhangende verklaring van de krisis hebben we m.a.w. niet gevonden.

5. Het Plan om de krisis op te lossen lijkt ons inkonsistent.

6. We vermoeden dat de zgn. modellen "303 x 303", "606 x 606" en "Micro-Tra" niet bestaan. Er is voor JPVR een heel eenvoudige weg om ons vermoeden tegen te spreken, en meteen te bewijzen dat hij inderdaad ernstig te nemen is (en dus een heel goed deel van ons betoog hier te ontkrachten) : hij zou de VOLLEDIGE modellen, alsook de schattings- en voorspellingsmethodes dadelijk bekend kunnen maken (om te staven dat hij in 1969-70 de krisis inderdaad voorspelde, zou hij best ook de computer-listings van de verwerking van het model uit die tijd tonen). Zolang dat niet gebeurd is, blijven we bij onze skeptische stelling dat de modellen onbestaande zijn.

7. Wat uiteindelijk overeind blijft staan uit de artikels van JPVR zijn traditionele stellingen. Ondanks het zgn. marxistische etiket, lijken enkele ervan trouwens eerder tot een "patronale visie" te leiden.

8. Het feit dat JPVR tien uitgebreide artikels in KNACK heeft kunnen publiceren is nochtans een REVELATIE - weliswaar van een àndere krisis : de KRISIS VAN HET EKONOMISCH DENKEN.

We hebben deze 8 stellingen uitvoerig toegelicht in een discussietekst, die we in SEPTEMBER 1979 o.a. naar JPVR zelf gestuurd hebben.
Dit artikel geeft een overzicht van de belangrijkste kritieken. De technische uitweidingen zijn daarbij weggelaten, hoewel ze op zich belangrijk zijn.
Onze kritiek blijft hoofdzakelijk negatief. (We kunnen niet systematisch aanduiden in welke richting andere auteurs wèl verklaringen - marxistische of andere - voor de krisis geven.)

In onze referenties baseren we ons op het boek dat JPVR publiceerde ("Hoe genezen we onze zieke ekonomie - DEEL I"). Het bevat ongeveer alle artikels uit KNACK (de reeks startte in het nummer van 31/1/1979).

1. Afgezien van een bepaalde terminologie, is Van Rossem's methode op verschillende punten tegenstrijdig met de grondbeginselen van de marxistische ekonomie.

1.1. DE MARXISTISCHE WAARDELEER

Marx formuleerde zijn bekende "arbeidswaardeleer" uitgaande van de volgende probleemstelling : in tegenstelling tot b.v. de slavenmaatschappij of de feodaliteit, is de kapitalistische ekonomie niet gebaseerd op direkte, zichtbare onderdrukking en dwang ; in de kapitalistische maatschappij heerst integendeel het principe van de "vrije ruil" en van de persoonlijke vrijheid (de arbeider is b.v. in principe vrij om een arbeidskontrakt aan te gaan of te weigeren). Nochtans is er evengoed uitbuiting, d.w.z. verzamelt één klasse rijkdom en vermogen (konkreet : ze maakt "winst") op basis van de arbeid van een andere klasse. Hoe kan men dat verklaren ? Hoe ontstaat "de winst" ?

Via zijn arbeidswaardeleer poogde Marx te begrijpen hoe er in de kapitalistische ekonomie in de "vrije ruil" tussen kapitalisten en arbeiders, toch een WETMATIGHEID aanwezig is die noodzakelijk tot uitbuiting leidt.

Het uitgangspunt van de arbeidswaardeleer luidt dat de "ruilwaarde" (ruil-verhouding) van een koopwaar bepaald wordt door de "maatschappelijk noodzakelijke arbeidsTIJD" die besteed wordt aan de produktie ervan. Omdat de "ARBEIDSKRACHT" van de arbeider in de kapitalistische ekonomie óók een KOOPWAAR geworden is, geldt dit principe volgens Marx ook voor het arbeidskontrakt tussen arbeider en kapitalist. De kapitalist koopt de arbeidskracht van de arbeider voor een bepaalde periode, en betaalt aan de arbeider de "RUILWAARDE VAN DE ARBEIDSKRACHT" als loon. Deze ruilwaarde is gelijk aan de arbeidstijd die nodig is om de goederen te produceren die de arbeider en zijn gezin (volgens de heersende levensstandaard) nodig hebben. De arbeider produceert voor de kapitalist echter méér waarde dan deze ruilwaarde. Onderstel dat de gemiddelde levensstandaard en de gemiddelde produktiviteit zó liggen dat de goederen die het arbeidersgezin konsumeert, geproduceerd kunnen worden in 4 uur tijd (per dag). Als de arbeiders 8 uur werken, leveren ze dan 4 uur "extra" waarde aan de kapitalist, waarvoor zij niet vergoed worden. Het verschil tussen de waarde die geproduceerd wordt in 8 uur tijd, en de "ruilwaarde van de arbeidskracht", noemde Marx de MEERWAARDE.

We willen hier Marx' waardeleer niet ten stelligste verdedigen. Zij stelt nl. heel wat problemen :
1) van konceptuele aard (b.v. de verschillende soorten arbeid) ;
2) van logische aard (het bekende "transformatie-probleem") ;
3) van statische aard.
De belangrijkste interessante eigenschap van Marx' theoretisch systeem lijkt ons te zijn dat het de SOCIALE STRUKTUUR van het kapitalisme goed belicht. (Marx' probleem is dus niet in eerste instantie een probleem van 'meeteenheid', zoals JPVR impliciet laat uitschijnen).

Wie de arbeidswaardeleer dus wil vervangen door een andere waardeleer, en zich toch "marxist" blijft noemen, moet dus aantonen (a) dat die nieuwe waardeleer de problemen (1), (2) en (3) beter kan oplossen, en (b) dat de INHOUDELIJKE DIMENSIE (het inzicht in de sociale struktuur van het kapitalisme, d.w.z. in de WETMATIGHEDEN DIE TOT UITBUITING LEIDEN) niet verloren gaat. JPVR vervangt de arbeidswaardeleer door zijn "energiewaardeleer". We zullen niet proberen na te gaan of de "energiewaardeleer" de problemen (1), (2) en (3) beter kan oplossen. We zullen ons tot de hoofdzaak beperken, nl. primo, nagaan waarin de toepassing van de "energiewaardeleer" verschilt van de arbeidswaardeleer (paragraaf 1.2.), en secundo, onderzoeken hoe de energiewaardeleer opgebouwd is, m.a.w. (a) of zij LOGISCH is, en (b) op welke manier de energiewaardeleer inzicht geeft in de wetmatigheden die tot uitbuiting leiden in de kapitalistische ekonomie (paragraaf 1.3.).

1.2 STIJGING VAN DE ARBEIDSPRODUKTIVITEIT

Het meest markante verschil met Marx' arbeidswaardeleer vonden we in de wijze waarop JPVR een STIJGING VAN DE ARBEIDSPRODUKTIVITEIT verwerkt in zijn leer.

Arbeidsproduktiviteit wordt best gedefinieerd als "produktie per man-uur". Een stijging van de arbeidsproduktiviteit betekent dus dat de produktie van EENZELFDE HOEVEELHEID of (eenzelfde VOLUME) goederen MINDER TIJD vergt. In het systeem van Marx leidt een steiging van de produktiviteit m.a.w. tot een DALING van de (RUIL)WAARDE van de goederen PER EENHEID (of per volume). JPVR heeft dit ook gelezen bij Marx, en hij bevestigt in een voetnoot (n.8 pag. 194) dat dit principe ook opgaat voor zijn bijzondere variant van de arbeidswaardeleer, de energiewaardeleer. We citeren de voetnoot volledig :

"(8) Karl Marx, Een kritische beschouwing over de ekonomie, Bussum, De Haan, 1974 (1867), (Dl I), n. 5 ; "De grootte van de waarde van een waar is dus recht evenredig met de hoeveelheid en OMGEKEERD evenredig met de produktiviteit van de in die waar belichaamde arbeid". Ook als men de empirisch moeilijk kontroleerbare arbeidswaardetheorie door een empirisch bekrachtigde energiewaardetheorie vervangt, gaat die redenering op." (De laatste zin is dus van JPVR)

En nochtans... In zijn uitleg over het dalen van de winstvoet herhaalt JPVR voortdurend dat de stijging van de arbeidsproduktiviteit de waarde van de goederen doet STIJGEN. Hij stelt dat uitdrukkelijk op pag. 9, 73, 74, 75, 88, 89, 90, 163, 179, 197... (Bijvoorbeeld op pag. 73 : "Hoe produktiever een arbeider is, hoe meer waarde hij in eenzelfde tijdspanne kan produceren.") (1)

In het overgrote deel van zijn tekststen schijnt JPVR dus "WAARDE" en "VOLUME" te verwisselen. Inderdaad : wanneer de arbeidsproduktiviteit stijgt, dan kan een arbeider in één uur tijd nog groter VOLUME (of hoeveelheid) goederen produceren. De ARBEIDSWAARDE van die hoeveelheid blijft echter

---

(1) De tegenstelling tussen de geciteerde voetnoot van JPVR en de rest van zijn teksten blijft een paradox, die verder niet opgelost wordt. Op pag. 179 vinden we hem nog eens terug, wanneer we in twee alinea's twee totaal tegenstrijdige zaken lezen :
"Slaagt die baas er nu in dat de tewerkgestelde in een zelfde tijdspanne een grotere waarde kreëert - dus ook een grotere meerwaarde produceert, dan kan zijn winst niet stijgen. Op zoek naar steeds hogere winsten probeert het patronaat bijgevolg de arbeidsproduktiviteit op te drijven."
(Hier dus : WAARDE = VOLUME)
en even verder :
"Die ondernemingen die het produktiefst waren, die het best gebruik hadden weten te maken van de technologische vooruitgang, brachten waren op de markt waarvan de waarde per eenheid LAGER was dan die van hun konkurrenten."
(Hier dus : WAARDE = ARBEIDSTIJD).

gelijk : één man-uur (abstraktie gemaakt van een eventueel gestegen aandeel konstant kapitaal, d.w.z. machines). PER EENHEID produkt zal de arbeidswaarde alleszins dalen (ook als we rekening houden met een gestegen aandeel konstant kapitaal).

De behandeling van de produktiviteitsstijging is een centraal punt in de marxistische waardeleer, omdat de verklaring van het stijgen of dalen van de "meerwaardevoet", resp. de "winstvoet" ermee samenhangt. Tengevolge van zijn verkeerde verwerking van produktiviteitsstijgingen, geeft JPVR ons een radikaal verkeerde definitie van wat het marxisme onder "relatieve meerwaardevorming" verstaat.

De logika die achter zijn formule voor de winstvoet schuilt, is bijgevolg evenmin marxistisch.
(Geïnteresseerden vinden deze punten uitgewerkt in onze oorspronkelijke tektst. Wegens plaatsgebrek laten we ze hier achterwege).

1.3. ACHTERGROND : DE ENERGIEWAARDELEER.

Hierboven konkludeerden we dat "waarde" voor JPVR blijkbaar synoniem is met "volume" of met "volume x prijzen". Daarmee is het probleem van de energiewaardeleer echter niet opgelost. Uitgangspunt van VR's waardeleer blijkt nl. te zijn :
"De objektieve ruilwaarde van een waar wordt bepaald door de maatschappelijk efficiënt aangewende energie, - energie die zowel van menselijke, machinale als natuurlijke origine kan zijn, - die benodigd is voor de produktie of reproduktie van een waar, en die in die waar belichaamd is. Volgens dit uitgangspunt dienen zowel waarde als meerwaarde in kilowatt-uur te worden gemeten." (pag. 22)

De achtergrond van deze verbazende stelling wordt uitgelegd in "Grondlijnen van de energiewaardetheorie", een ongepubliceerd manuskript, uitgedeeld tijdens een seminarie aan de KUL. JPVR slaagt erin de arbeidswaardeleer en de "energie" aan elkaar te koppelen met behulp van twee denksprongen, die voor ons onbegrijpelijk zijn :
1. De ruilwaarde wordt volgens Marx bepaald door de arbeidstijd die "maatschappelijk noodzakelijk" is om een goed te produceren. De tijd noodzakelijk om een waar te produceren, is afhankelijk van het niveau van de ARBEIDSPRODUKTIVITEIT, wat VOORAL bepaald wordt door de stand van de TECHNOLOGIE. Een SECUNDAIR waardebepalend element is bij MARX ook de ARBEIDSINTENSIVITEIT, in deze zin dat wie harder (intenser) werkt, méér waarde produceert in dezelfde tijdspanne. JPVR promoveert nu de "arbeidsintensiteit" (te meten in energietermen) tot dé factor die de waarde van een geproduceerd goed bepaalt.
2. Op zichzelf leidt dat tot vreemde en tegenstrijdige konklusies (aldus JPVR zelf op pag. 43 van het geciteerde manuskript). Daarom wordt het technologisch niveau a.h.w. "langs een achterpoortje" weer binnengevoerd. Niet alleen de fy-

sieke vermoeidheid van de mens bepaalt nl. de geleverde energie, en dus de waarde... maar ook de psychische stress. En deze stress is een RECHTSTREEKSE FUNKTIE van de MACHINALE ENERGIE. (Dat laatste hangt natuurlijk af van de SOORT MACHINE, en niet van de hoeveelheid energie die een machine verbruikt : een zeer zware maar veilige zaagmachine kan veel minder fysisch en psychisch "inspannend" werk vragen dan een kleine die onveilig is... Hoe JPVR dit probleem oplost, weten we niet.)
Met deze merkwaardige stelling besluit JPVR dat de ruilwaarde van een waar bepaald wordt door de hoeveelheid menselijke, machinale (en natuurlijke) energie.

Het probleem blijft natuurlijk : waar komt de "meerwaarde" (bron van de kapitalistische winst) vandaan ? Eenvoudig, aldus JPVR : in elk produktieproces is er een grotere OUTPUT dan INPUT van energie. (Op zichzelf vinden we dit soort meetsysteem niet zo vanzelfsprekend, omdat we dachten dat een wet van de fysika luidt dat de totale energiesom nooit 'uit het niets' kan toenemen, doch dat soorten energie enkel getransformeerd kunnen worden in andere soorten. Bij gebrek aan kennis van de fysika laten we dit probleem even rusten.)

Er resulteert dus - volgens JPVR - in elk produktieproces een energie "surplus". Dit surplus bestaat uit twee komponenten (zie b.v. tabellen pag. 250 e.v.) :
1) Niet-vergoede en door de arbeidersklasse geleverde menselijke energie ;
2) Machinale energie vrijgemaakt door de niet-vergoede en door de arbeidersklasse geleverde menselijke energie.

Goed, laat ons zelf een voorbeeld bedenken. Een arbeider bedient een zaagmachine, waar hij alleen lichte plankjes moet inleggen, en op een voetpedaal duwen. De INPUT van energie valt uiteen in 3 komponenten : de geleverde menselijke energie (voetpedaal, plankjes), de geleverde elektriciteit, en de energie belichaamd in de gebruikte grondstoffen en materialen (en de slijtage van de machine). De geleverde elektriciteit valt overeenkomstig de klassifikatie van JPVR onder het "energetisch konstant kapitaal" (zie b.v. pag. 250). Waar zit nu de energie-meerwaarde, het energie-surplus ?
In louter menselijke energie ? Maar de energie nodig om de ARBEIDSKRACHT TE REPRODUCEREN is vermoedelijk VÉÉL GROTER dan de louter menselijke energie die de arbeider tijdens dit werk afgeeft.
In "machinale energie, vrijgemaakt door de niet-vergoede en door de arbeidersklasse geleverde menselijke energie" ? Wat betekent deze raadselachtige formule ? (De zaagmachine kan nl. onmogelijk méér energie leveren dan de input van elektriciteit - en deze moet de kapitalist van de zaagmachine vermoedelijk integraal betalen aan de elektriciteitsmaatschappij.)
We weten het niet.

Hoe gaat JPVR "konstant" en "variabel" kapitaal AFBAKENEN ? Konstant kapitaal betekent in marxistische termen dat aandeel van het kapitaal dat géén nieuwe waarde, dus géén meerwaarde kreëert. Variabel kapitaal is het aandeel van de levende arbeid, volgens Marx' systeem de enige bron van meerwaarde.

Dit onderscheid vervalt nochtans bij JPVR, want het "energie-surplus" is zowel van "menselijke" als "machinale" aard... EN WELK HET VERBAND IS TUSSEN DE GROOTTE VAN HET "MENSELIJKE SURPLUS", EN DE GROOTTE VAN HET "MACHINALE SURPLUS" is voor ons volkomen onduidelijk.
Op basis van welke wetmatigheid kan JPVR, sprekend over de "organische samenstelling van het kapitaal" (het stijgend aandeel van machines t.o.v. levende arbeid), daaruit een tendentiële daling van de winstvoet afleiden ??
Veel vragen dus... maar tot nu tot geen antwoorden.

De "energie-waardeleer" is voor ons dus een weinig overtuigende vondst. De inspiratie van deze idee lijkt alleszins niet marxistisch. Hoger legden we uit dat het er Marx voornamelijk om te doen was een bepaald type sociaal-ekonomische wetmatigheden en verhoudingen (eigenschappen van de kapitalistische vrije ruil) konceptueel te "vatten". Het kwantificeren van menselijke en machinale energie lijkt ons echter op geen enkele manier duidelijk te maken WELK MECHANISME de ruilverhoudingen tussen arbeidersklasse en patronaat bepaalt, of welke wetten de grootte van het "surplus" bepalen.

Keren we tenslotte terug naar het probleem gesteld in paragraaf 1.2. (de verwisseling van waarde en volume). Dit blijkt nog steeds een raadsel (of wel gaat het nog om een DERDE soort waardeleer !!)JPVR schijnt er van uit te gaan dat een stijging van de arbeidsproduktiviteit tot een evenredige stijging van de waarde = energie aanleiding geeft. Men kan echter tientallen voorbeelden geven van produktieprocessen waar een stijging van de arbeidsproduktiviteit met 10 %, aanleiding geeft tot een grotere of kleinere stijging van de verbruikte energie.

1.4. ORGANISCHE SAMENSTELLING VAN HET KAPITAAL

Laat ons even veronderstellen dat JPVR er toch in gelukt is (op een ons onbekende wijze) om de begrippen "konstant" en "variabel" kapitaal te koppelen aan de energiewaardeleer.
Dan blijkt er een nieuw probleem in zijn cijfers. Het betreft de zgn. "stijgende organische samenstelling van het kapitaal". Hoewel JPVR honderd keer herhaalt dat de winstvoet daalde omdat de organische samenstelling van het kapitaal stijgt, impliceren de cijfers die hij publiceert dat de organische samenstelling van het kapitaal - althans volgens Marx' definitie - DAALT.
Uit de tabel op pag. 249 kunnen we nl. afleiden dat c'/v (de verhouding tussen verbruikt konstant kapitaal en variabel kapitaal) tussen 1953 en 1977 gedaald is van 1,88 tot 1,56. Op pag. 74 vinden we anderzijds een grafiek met een sterk stijgende organische samenstelling van het kapitaal. Het betreft hier echter de verhouding tussen de waarde van de TOTALE VASTE KAPITAALGOEDERENVOORRAAD en het variabel kapitaal (loonsom). Natuurlijk heeft JPVR gelijk dat de voor de ondernemer relevante winstvoet moet gerelateerd worden aan het TOTALE INGEZETTE KAPITAAL, en niet alleen aan het kapitaal VERBRUIKT in één produktiecyclus. Maar in de logika van Marx heeft "orga-

nische samenstelling" wèl betrekking op de waarde van het VERBRUIKTE konstante en variabele kapitaal. Volgens Marx schept alleen LEVENDE arbeid een meerwaarde (vandaar de benaming "variabel kapitaal"). De waarde van het konstante kapitaal (grondstoffen, hulpstoffen ; machines), dus "DODE ARBEID", wordt slechts DOORGEGEVEN in de waarde van het eindprodukt. Wanneer het aandeel levende arbeid daalt t.o.v. het aandeel dode arbeid in het VERBRUIKTE kapitaal, ontstaat er dus een tendentiële daling van de winstvoet.

Bovendien is het onbegrijpelijk hoe de waarde van het totale 'ingezette' konstante kapitaal t.o.v. het variabele kapitaal sterk kan stijgen (tabel pag. 270), terwijl de waarde van het "verbruikte" konstante kapitaal t.o.v. het variabel kapitaal zou dalen (tabel pag. 249), tenzij de levensduur van de machines sterk zou verlengen, wat irrealistisch is. De waarde van het VERBRUIKT konstant kapitaal vertegenwoordigt nl. niets anders dan (1) het geleidelijk doorgeven van de waarde van het INGEZETTE kapitaal gedurende de levenscyclus der machines + (2) de waarde van de verbruikte grondstoffen en hulpstoffen. JPVR schijnt echter de term "verbruikt konstant kapitaal" te beperken tot het tweede, nl. grondstoffen en hulpstoffen.

1.5. EKONOMETRIE EN MARXISME

JPVR heeft in 1969-70 de huidige inflatie en werkloosheid op quasi-exakte wijze voorspeld met een ekonometrisch model. Verder zullen we argumenteren dat we dit verhaal NIET GELOVEN.

De manier waarop JPVR met zijn ekonometrische modellen beweert te werken, maakt van hem bovendien een karikatuur van het type wetenschapper dat de laatste jaren (o.a. vanuit marxistische hoek) sterk in twijfel getrokken is. Als marxist moet je b.v. erkennen dat de belangentegenstellingen tussen groepen mensen (klassen) een belangrijke rol spelen in het ekonomisch proces. Op grond van theoretische overwegingen kan je proberen aan te geven IN WELKE RICHTING de klasse-verhoudingen zich in een toekomstige periode zullen ontwikkelen. Maar het exakte verloop ervan is alleszins ONVOORSPELBAAR. Het is b.v. vandaag onvoorspelbaar welke precieze loonsverhogingen de syndikaten binnen 5 jaar zullen afgedwongen hebben. Deze "sociale parameters" spelen nochtans in elke ekonomische en a fortiori "marxistische" analyse een kruciale rol (de afgedwongen loonsverhogingen bepalen o.a. mee de winstvoet).

Tenzij je gelooft dat de sociale tegenstellingen zich 100 % perfekt gedetermineerd en perfekt voorspelbaar ontwikkelen, zoals een ideale chemische reaktie (maar dan verliest sociale en politieke aktie natuurlijk elke zin !), is een EXAKTE voorspelling van de ekonomische toestand binnen 5 jaar onzinnig.

Wat je eventueel als ekonometrist kan proberen, is aanduiden welke MOGELIJKE ontwikkelingen er binnen 5 jaar zullen zijn (b.v. INDIEN WE ONDER-

STELLEN DAT de lonen zo sterk stijgen, dat het overheidsbudget aldus evolueert... enz., DAN ZAL...). Maar zelfs de realiteitswaarde van dit soort oefeningen is betwistbaar. De ekonomie is geen verzameling chemische reakties.

1.6. TECHNOKRATIE VERSUS SOCIALISTISCHE POLITIEK

De manier waarop JPVR zich in de belangstelling wil schrijven, komt bij ons dus over als een nogal komische karikatuur van de oude droom van een bepaald soort ekonomie : "de computer-technokraat die alles al lang voorspeld had". Geen wonder dat zijn "Plan" om de krisis op te heffen een even a-politiek en (pseudo-) technokratisch karakter heeft : het komt erop aan een groot "Monsterakkoord" af te sluiten tussen patronaat en vakbeweging, op een aantal knopjes te drukken van de geheimzinnige machine genaamd "ekonomische politiek", en alles is voor vier jaar opgelost...

De ekonomische krisis vormt het voorwerp van een diepgaande krachtmeting tussen patronaat en arbeidersbeweging. Deze krachtmeting strekt zich uit op alle terreinen van het sociale en politieke leven : arbeidsverhoudingen binnen de bedrijven, syndikale verworvenheden, ideologie van de "vrije onderneming", industriële politiek, sociale zekerheid, kwalifikatie van de arbeidsplaatsen... Dat verdwijnt allemaal voor de optelsommen van JPVR. Om een socialistische politiek te formuleren, zijn we er m.a.w. weinig mee gediend.

2. JPVR wil de lezer - via verwijzingen naar ingewikkelde formules en modellen - laten geloven dat hij een ekonometrisch brein is. Hij maakt echter reken- en denkfouten in zijn eenvoudigste en belangrijkste formules.

Om de "ekonometrische precisie" van JPVR te toetsen, hebben we twee formules van JPVR nader onder de loep genomen. De resultaten van dit onderzoekje waren nogal verbijsterend.
Omdat dit een erg lang en technisch verhaal is, geven we hiet slechts de konklusies. Geïnteresseerden kunnen alle bewerkingen en afleidingen vinden in onze oorspronkelijke tekst.

2.1. Wat de FORMULE VOOR DE WINSTVOET betreft, zijn we op enkele eigenaardige rekenkundige bokkensprongen uitgekomen.
Zo verwisselt JPVR regelmatig DE HAAKJES van plaats, zodat zijn berekeningen verkeerde resultaten geven. (Vergelijk b.v. de formule op pag. 185 met voetnoot 21 pag. 194. Dat het niet om de zetduivel gaat, blijkt uit berekeningen waar ook de haken verkeerd staan ; b.v. op pag. 45.)

Ten tweede bleek dat JPVR willekeurige cijfers in deze formule stopt, die niet kloppen met de inhoud van de formule.

2.2. De formule voor de VERKLARING VAN DE "STRUKTURELE GOLF"

(pag. 127 - 131).
Dit is een erg lang verhaal, waarbij men zowel zijn theorie over de "strukturele golf" grondig kan aanvallen, als de manier waarop hij met de formule goochelt.
Zo kwamen we o.a. tot de konklusie dat de "ekonomisch - strukturele werkloosheid" die men kan berekenen aan de hand van de FORMULE op pag. 130 en de gegevens op pag. 129, gemiddeld méér dan 20 % verschilt van de cijfertjes die JPVR voor dezelfde "ekonomisch - strukturele werkloosheid" geeft in een TABEL op pag. 126.
De cijfers kloppen onderling helemaal niet : hier is dus blijkbaar een grote fantazie aan 't werk geweest.

3. Herhaaldelijk betrappen we JPVR op fouten die we moeilijk anders dan ekonomische nonsens kunnen noemen. We kunnen ons ook niet van de indruk ontdoen dat de auteur regelmatig data en cijfers fantazeert.

3.1. JPVR overdondert de lezer met een massa cijfers. Heel wat van die cijfers presenteert hij zonder aan te geven hoe ze berekend zijn. Om te toetsen hoe betrouwbaar ze zijn, hebben we er enkele uitgelicht, die we zelf konden kontroleren.
Een voorbeeld : op pag. 134 stelt JPVR dat het gemiddeld jaarinkomen van een stempelaar in 1977 224.176 fr. bedroeg. Dit bedrag lijkt buitengewoon hoog. Waar komt het vandaan ? Een voetnoot verwijst naar een "Naschrift 4". Dit "Naschrift 4" blijft echter onvindbaar in heel het boek...
Daarom hebben we zelf een schatting gemaakt van het gemiddeld jaarinkomen van werklozen in 1977, op basis van RvA-cijfers over de gemiddelde dag-uitkering : we vonden 164.736 fr. Alhoewel dit cijfer geen volledige korrektheid pretendeert, is het verschil met JPVR wel groot : 60.000 fr.

Op pag. 34 krijgen we een voorbeeld van ekonometrische helderziendheid: "Men kan becijferen dat iedere werkloze gemiddeld 249.033 fr. zal ontvangen in 1979." Zonder para-normale eigenschappen kan men dit o.i. moeilijk in het begin van 1979 met dergelijke nauwkeurigheid vaststellen. We wagen ons dus niet aan een andere voorspelling - hoewel onze voorzichtige raming is dat ook hier schromelijk overdreven wordt.

3.2. Ook historische feiten blijken erg plooibaar voor JPVR. Volgens JPVR zijn er reeds drie "strukturele krises" geweest : de eerste van 1840 tot 1870, de tweede vanaf 1890, de derde rond 1930, en de vierde dus vandaag (lees pag. 18 en 19). Voortdurend hamert hij erop dat de twee laatste krises gevolgd werden door een wereldoorlog.

Deze geschiedenis is uit de lucht gegrepen : de meeste langegolf-theoretici (o.a. de marxist E. Mandel, waar JPVR zo graag naar verwijst), beschouwen precies de decennia 1870-1890 als een NEERGAANDE GOLF. De eerste wereldoorlog

volgde - zeker volgens Mandel (2) - op een OPGAANDE ekonomische golf. Men kan de eerste wereldoorlog wel deels verklaren vanuit ekonomische BELANGEN (o.a. imperialistische tegenstellingen) doch onmogelijk vanuit een onopgeloste ekonomische krisis. Slechts van de tweede wereldoorlog kan men zeggen dat hij in belangrijke mate veroorzaakt werd door een strukturele ekonomische krisis.

Wat België betreft, schrijft JPVR :

"In de geschiedenis van de Belgische ekonomie kan men weliswaar drie strukturele golven terugvinden (1887-1914, 1920-1940 en 1948 tot nu), maar het verloop van die golven kende helemaal geen continu karakter zoals dit met de conjunctuurgolven het geval was. De twee eerste golven werden immers TIJDENS EEN PERIODE VAN STERKE EKONOMISCH-STRUKTURELE ACHTERUITGANG AFGEBROKEN DOOR EEN PERTURBERENDE WERELDOORLOG, waarna onmiddellijk een faze van strukturele vooruitgang inzette. Hieruit kan men besluiten dat geen enkele regering er ooit in geslaagd is met louter ekonomische maatregelen een einde te stellen aan de ekonomische konjunktuur." (pag. 133)

Bij R. Devleeshouwer vinden we echter volgende jaarlijkse groeicijfers voor de Belgische ekonomie :

1858-73 : 6%
1873-93 : 0,5%
1893-1913 : 4% (3)

En Dupriez, internationaal gekend lange-golf-theoreticus, geeft voor België volgend beeld (vooral gebaseerd op de financiële ontwikkeling) :

1873-1895 : neergaande golf
1896-1920 : opgaande golf
1920-1939 : neergaande golf (4)

4. In zijn verklaring van de ekonomische krisis benadrukt JPVR volledig terecht het belang van de winstvoet. Het denkschema waarin hij de evolutie van de winstvoet en de ekonomische krisis poogt te verklaren, is echter zeer simplistisch. Heel wat essentiële elementen ontbreken erin. De tegenstelling tussen risiko-dragend en risiko-mijdend kapitaal is inderdaad belangrijk in de ekonomische krisis, maar ligt o.i. op een ander vlak dan hij aangeeft.
Een samenhangende verklaring van de ekonomische krisis hebben we m.a.w. niet gevonden.

---

(2) E. MANDEL, HET LAATKAPITALISME, Van Gennep, Amsterdam, 1976, p. 104

(3) R. DEVLEESHOUWER, "Le Consulat et l'Empire" : période de 'takeoff' pour l'économie belge ?", in REVUE D'HISTOIRE MODERNE ET CONTEMPORAINE, vol. XVII, 1970. Deze cijfers worden als aannemelijk geciteerd door A. MILWARD, S.B. SAUL, THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIES OF CONTINENTAL EUROPE, 1850-1914, London, 1977, p. 153.

(4) DUPRIEZ, DES MOUVENMENTS ÉCONOMIQUES GÉNÉRAUX, 3° éd., Tome II, Louvain, 1966.

Het is een positief punt van JPVR dat hij twee centrale problemen van de krisis inderdaad centraal stelt : (a) de daling van de winstvoet, en (b) de "overproduktie", of meer genuanceerd, het opduiken van overkapaciteiten in vele industrietakken. Hiermee hebben we een goede probleemstelling ; de theoretische verklaring die JPVR geeft voor de daling van de winstvoet en het opduiken van overkapaciteiten, heeft ons echter niet overtuigd :

1) ze staat los van enige historische kontekst ; zijn uitleg over de krisis is a.h.w. "tijdloos" ;
2) ze is al te eenvoudig, en vooral MECHANISTISCH.

Bovendien komen belangrijke aspekten van de krisis niet aan bod.
De kapitalistische ekonomie kent niet alleen krisisperiodes.
Van ± 1948 tot 1967-70 heeft het Westen zelfs een ongewoon voorspoedige periode doorgemaakt. Wanneer men een algemeen-theoretisch schema presenteert over de funktionering van de kapitalistische ekonomie, moet dat dus de mogelijkheid van lange periodes van sterke ekonomische groei omvatten. Dat lijkt ons niet het geval met het schema van JPVR.

Neem b.v. zijn "overproduktie-schema".
Volgens JPVR heerst er in de kapitalistische ekonomie een AUTOMATISCHE tendens tot overproduktie, omdat (1) de arbeiders t.g.v. de stijging van de arbeidsproduktiviteit steeds meer konsumptiegoederen produceren dan zij kunnen kopen, en (2) de kapitalisten een DALEND AANDEEL van hun winst direkt konsumeren - omdat de winstvoet daalt.
O.i. wordt het met dit schema onverklaarbaar hoe de arbeidsproduktiviteit ooit is kunnen stijgen zonder overproduktiekrises, m.a.w. hoe de wisselwerking tussen de ekonomische sektoren in feite funktioneerde. (Wanneer de kapitalisten meer investeren, groeit b.v. de tewerkstelling in de sektor der kapitaalgoederen, en daar gaat ook een vraag-effekt vanuit. Bovendien kan de prijs dalen van de konsumptiegoederen, wanneer de arbeidsproduktiviteit gestegen is, of kunnen de lonen stijgen...). Het is o.i. onmogelijk om met een twee-sektoren-model te BEWIJZEN dat er in de kapitalistische ekonomie AUTOMATISCH en MECHANISTISCH overproduktie ontstaat.

Nochtans is het een feit dat het einde van de lange groei-golf in de jaren '60 aangekondigd werd door optredende overkapaciteiten in belangrijke sektoren. Het is een feit dat de krisis gekenmerkt wordt door "overproduktie" in die zin dat er te weinig koopkrachtige vraag is om de produktiekapaciteit volledig te benutten. De verklaring hiervan is waarschijnlijk komplexer en dynamischer dan JPVR laat uitschijnen. (Één element is waarschijnlijk de investeringsstrategie van oligopolies IN ONDERLINGE KONKURRENTIE, d.w.z. de strijd om de verovering van DEZELFDE afzetmarkten - d.w.z. de onmogelijkheid van rationele planning t.g.v. de konkurrentie. Een ander element is misschien het "verzadigd" raken van markten).
Hetzelfde probleem stelt zich i.v.m. de daling van de winstvoet.
Voor JPVR is de uitleg eenvoudig : (1) sinds de opkomst van sterke syndikaten

kan de meerwaardevoet niet meer stijgen, en (2) de organische samenstelling van het kapitaal MOET STEEDS stijgen t.g.v. de technologische vooruitgang (zie b.v. pag. 10). Sinds de vestiging van het monopoliekapitalisme kan de winstvoet volgens JPVR m.a.w. spontaan niet anders dan dalen. Onmogelijk om uit te leggen hoe het dan soms toch nog goed is gegaan met de kapitalistische ontwikkeling... of neen, de massale vernietiging van het kapitaal tijdens de wereldoorlogen loste twee keer alle ekonomische problemen op... Hoe komt het dan dat de eerste wereldoorlog snel gevolgd werd door een immense krisis, terwijl na de tweede wereldoorlog de ekonomie twintig jaar lang sterk bleef groeien - in de jaren '60 gemiddeld zelfs sneller dan in de jaren '50 ?

Nochtans is het wel korrekt dat de winstvoet de centrale spil van ons systeem is. Zowel "traditionele" als marxistische ekonomen hebben zich reeds uitvoerig beziggehouden met mogelijke verklaringen van de daling van de gemiddelde rendabiliteit van de bedrijven, die steeds een belangrijke aanduiding vormt van ekonomische krises. De marxistische analyse is meestal heel wat "marxistischer" en genuanceerder dan wat JPVR schrijft : er bestaat geen mechanische kettingreaktie waardoor de winstvoet lijnrecht moet dalen. Men kan de winstvoet beter proberen op te vatten als een knooppunt waarin een reeks sociale en ekonomische krachten en tegenstellingen uiteindelijk tot uiting komen (technologische vooruitgang met het tegenstrijdige effekt van zgn. "meerwinsten" voor de koplopers, maar stijging van de "organische samenstelling" van het kapitaal in het algemeen ; evolutie van de produktiviteit in de sektor der investeringsgoederen, die de evolutie van de organische samenstelling mee bepaalt, en de stijging hiervan eventueel kan afremmen of zelfs omkeren ; evolutie van de produktiviteit in de sektor der konsumptiegoederen ; evolutie van de klassenstrijd ; evolutie van de grondstoffenprijzen ; bezetting van de produktiekapaciteit ; internationale bewegingen van het kapitaal, enz... (voor dergelijke, méér orthodoxe marxistische analyse, zie b.v. MANDEL, LA CRISE 1974-1978. LES FAITS, LEUR INTERPRÉTATION MARXISTE, Parijs Flammarion, 1978).

De kern van JPVR's betoog is zijn stelling dat DE STRUKTURELE KRISIS INTREEDT OP HET OGENBLIK DAT DE WINSTVOET LAGER WORDT DAN HET DOORSNEE-RENDEMENT OP VASTRENTENDE (RISIKO-MIJDENDE) WAARDEN. De tegenstelling tussen risiko-dragend en risiko-mijdend kapitaal ligt dus volgens JPVR aan de basis van de krisis van het kapitalisme.

Laten we eerst enkele definities geven. "Risiko-mijdend kapitaal" is een verzamelnaam voor financiële effekten en leningen die een VASTE INTREST opbrengen : zowel bedrijven trekken leningen aan om hun aktiviteiten te financieren (b.v. venootschapsobligaties) als de overheid (b.v. staatsobligaties). Dergelijke venootschapsobligaties zijn dus schulden van het bedrijf aan derden ; ze geven de schuldeiser recht op een vaste intrestvergoeding ongeacht de winst of het verlies van het bedrijf, maar ze geven hem géén recht op inspraak in het bedrijfsbeheer. JPVR schijnt de term "risiko-mijdend kapitaal" echter voorna-

melijk te gebruiken in de betekenis van STAATSobligaties.
Het EIGEN kapitaal van een onderneming noemt men "risiko-dragend", omdat de opbrengst ervan bepaald wordt door de winst of het verlies van het bedrijf, m.a.w. variabel is. In het geval van venootschappen wordt het risiko-dragend kapitaal vertegenwoordigd door aandelen. Aandelen vertegenwoordigen dus de eigendom van het bedrijf, en geven de houder ervan recht op inspraak in het bedrijfsbeheer.

Men kan o.i. ONmogelijk een strukturele stilstand van de ekonomie verklaren door een "vlucht in het risiko-mijdend kapitaal" (of meer specifiek in staatsobligaties), in deze zin dat de kapitalisten plots meer en meer geld zouden beleggen in risiko-mijdend kapitaal, nadat de winstvoet gedaald is. Er is hiervoor een evidente reden, die JPVR vergeten schijnt te hebben : hoewel de nominale intrest van vastrentende waarden konstant is, is het WERKELIJKE RENDEMENT ervan ook variabel, m.n. funktie van de PRIJS van de effekten. Het typische voorbeeld is een obligatie die op de markt verhandeld wordt : wanneer een obligatie zulk hoog reëel rendement vertegenwoordigt, dat er zeer veel vraag naar is, dan stijgt de prijs (de koers) van de obligatie, waardoor het rendement ervan weer daalt. Een "vlucht naar de obligaties" zou dus onvermijdelijk het rendement ervan doen dalen - en dus ZICHZELF OPHEFFEN.
(Overigens schommelde het netto-rendement op Belgische aandelen die op de Brusselse beurs genoteerd zijn, tussen 1960 en 1973 tussen 3, 4 en 4,2 % - met uitschietende jaren van 4,9 en 5,2 % ; in dezelfde periode schommelde het netto-rendement op staatsfondsen tussen 5,2 en 7,79 - met één dieptepunt van 4,91 % : nochtans zijn de aandelenbezitters nooit massaal overgeschakeld op staatsfondsen ! Cijfers uit VANES, VERHEIRSTRATEN, DE GELD- EN KAPITAALMARKT, Deel II, uitgave 1975, pag. 118 en 245.)
Dit betekent NIET dat een vergelijking tussen het rendement van risiko-dragend kapitaal en het rendement van b.v. staatsobligaties geen interessante aanduiding kan geven van de toestand van de kapitalistische ekonomie. Een te laag rendement op het risiko-dragend kapitaal vertraagt inderdaad de vorming van nieuw risiko-dragend kapitaal. Een verschuiving van produktieve naar niet-produktieve en/of spekulatieve beleggingen kan heel reëel zijn. Vooral in tijden van inflatie betreft het dan ook beleggingen in goud, waardevolle (kunst)voorwerpen, e.d. Dat een MASSALE vlucht in staatsobligaties mogelijk zou zijn zonder zichzelf dadelijk op te heffen, lijkt ons echter uitgesloten.

Nochtans speelt de tegenstelling tussen "risiko-dragend" en "risiko-mijdend" kapitaal wel een belangrijke rol in de krisis - maar OP EEN ANDER VLAK dan JPVR het voorstelt, nl. BINNEN DE BEDRIJVEN.
JPVR identificeert het door de kapitalisten in bedrijven ingezette kapitaal TEN ONRECHTE VOLLEDIG met "risiko-dragend" kapitaal. (Zie b.v. de tabel op pag. 272.) De bedrijven financieren nl. een deel van hun produktieve investeringen met GELEEND geld van derden, waarop zij een vaste intrest betalen, dus met "risiko-mijdend" kapitaal.
Men moet bijgevolg een onderscheid maken tussen (1) de RENDABILITEIT VAN

HET TOTALE GEÏNVESTEERDE KAPITAAL IN EEN BEDRIJF (KR) en (2) de RENDABILITEIT VAN HET EIGENLIJKE RISIKO-DRAGENDE KAPITAAL of "RENDABILITEIT VAN HET EIGEN VERMOGEN VAN HET BEDRIJF" (REV). De (NETTO-)RENDABILITEIT VAN HET TOTALE GEÏNVESTEERDE KAPITAAL in een bedrijf, of de (NETTO-)KAPITAALRENDABILITEIT (KR) is gelijk aan de verhouding tussen het totale netto-resultaat van het bedrijf en het totale kapitaal (eigen, risiko-dragend + vreemd, risiko-mijdend kapitaal). Konceptueel komt dit dus (in principe) overeen met de marxistische kategorie "winstvoet op het ingezette kapitaal" : het netto-resultaat komt immers overeen met de winstmassa in marxistische terminologie.
Het totale netto-resultaat (de totale winstmassa in marxistische termen) wordt daarna opgesplitst tussen de twee 'soorten' kapitalisten : m.n. tussen de eigenaars van het bedrijf (het risiko-dragend kapitaal) en de kapitaal-verstrekkers niet-eigenaars (het risiko-mijdend kapitaal). In de bedrijfsekonomie wordt dat deel van het netto-resultaat dat toevloeit aan het risiko-dragend kapitaal de "netto-winst" genoemd ; het andere deel de "financiële lasten" (van het vreemd vermogen). De RENDABILITEIT VAN HET EIGEN VERMOGEN (REV) is gelijk aan de verhouding tussen de netto-winst en het risiko-dragend kapitaal, of "eigen vermogen" van het bedrijf.

Dit onderscheid tussen twee soorten kapitaalverstrekkers maakt de fameuze diskussie over "de" winstvoet soms dubbelzinnig.
Het is voor de kapitalisten-EIGENAARS b.v. mogelijk "hun winstvoet" (de REV) te verhogen, zonder dat de totale kapitaalrendabiliteit (KR) - of de winstvoet in marxistische termen - verhoogt : namelijk door vreemd kapitaal aan te trekken, dat vergoed wordt met een vaste intrest, die BENEDEN de gemiddelde kapitaalrendabiliteit ligt. In de bedrijfsekonomie wordt dit "schuldfinanciering" genoemd, en het effekt ervan "de financiële hefboom". In de loop der jaren '60 is deze schuldfinanciering steeds meer toegepast door de bedrijven, wat aanvankelijk een GUNSTIG effekt had op de "REV". Het vervelende van dit hefboomeffekt is dat het gemakkelijk in zijn tegendeel omslaat : wanneer de totale kapitaalrendabiliteit van het bedrijf daalt beneden de procentuele intrest die aan het vreemd kapitaal uitgekeerd moet worden, slaat de positieve REV om in een snel toenemend VERLIES op het eigen vermogen (de financiële lasten vormen een vaste kost, die steeds moet uitbetaald worden). Het is algemeen aanvaard dat dit mechanisme een belangrijke verklaringsfaktor vormt van de daling van de bedrijfswinsten op dit ogenblik.

J. VUCHELEN heeft een interessante paper over de daling van de bedrijfswinsten gepubliceerd (KAPITAALRENDABILITEIT EN WINSTDALING IN BELGIË, CEMS-paper nr 99, mei 1979 recent verschenen in MAANDSCHRIFT ECONOMIE). We nemen er volgende cijfers uit over :

	KR	WVB	WVN	KR - WVB	WVB-WVN
1953	14,1	13,3	2,8	0,8	10,5
1954	15,1	14,2	2,9	0,9	11,3
1955	15,7	14,8	3,4	0,9	11,4
1956	15,9	15,0	3,4	0,9	11,6
1957	15,1	14,3	2,8	0,8	11,5
1958	13,9	13,0	2,1	0,9	10,9
1959	14,9	13,9	2,6	1,0	11,3
1960	15,5	14,4	2,8	1,1	11,6
1961	15,9	14,8	3,0	1,1	11,8
1962	15,4	14,2	2,7	1,2	11,5
1963	14,9	13,8	2,6	1,1	11,2
1964	15,4	14,3	2,7	1,1	11,6
1965	15,6	14,4	2,6	1,2	11,8
1966	14,8	13,5	2,0	1,3	11,5
1967	14,6	13,3	2,1	1,3	11,2
1968	15,7	14,2	2,6	1,5	11,6
1969	16,7	14,9	2,9	1,8	12,0
1970	16,7	14,8	2,9	1,9	11,9
1971	16,3	14,3	2,4	2,0	11,9
1972	16,8	15,0	2,8	1,8	12,2
1973	18,1	16,0	3,3	2,1	12,7
1974	18,1	15,5	2,9	2,6	12,6
1975	15,6	13,1	1,2	2,5	12,9
1976	16,2	13,6	1,8	2,6	11,8
1977	16,1	13,4	1,6	2,7	11,8

$KR = \frac{KIB}{K}$ met K =totale kapitaalvoorraad
KIB = som van afschrijvingen, direkte belastingen van venootschappen, inkomen van personenvenootschappen, tantièmes, giften van venootschappen, dividenden van Belgische venootschappen met hoofdaktiviteit in België, intresten toevloeiend aan partikulieren (exclusief intresten op overheidsfondsen)
(Het gaat hier dus om de BRUTO-rendabiliteit.)

WVB (bruto-winstverhouding) = $\frac{WB}{K}$ met WB (bruto-winst)
WB = KIB - intresten
= inkomen toevloeiend aan risiko-dragend kapitaal

WVN (netto-winstverhouding) = $\frac{WN}{K}$ met WN = WB - afschrijvingen
(Vuchelen's 'winstverhouding' is dus nog iets anders dan wat we hoger REV noemden : het is de verhouding tussen de netto/bruto-winst en de TOTALE kapitaalvoorraad.)

KONKLUSIES VAN VUCHELEN

- Tot 1974 evolueerden KR, WVB en WVN VRIJ KONSTANT.
- Ze bereikten alle drie een MAXIMUM in het begin van de jaren '70.
- De winstverhoudingen dalen reeds in 1974. De kapitaalrendabiliteit daalde pas in 1975. Vooral de netto-winstvoet daalde in 1977 tot erg lage waarden. De bruto-winstvoet is niet opvallend laag, gegeven de huidige konjunktuur.
- De KR en de WV LOPEN STEEDS MEER UITEEN : EEN STEEDS GROTER DEEL VAN DE BEDRIJFSRESULTATEN GAAT M.A.W. NIET NAAR DE NETTOWINST OP HET EIGEN VERMOGEN, MAAR NAAR DE BETALING VAN INTRESTEN OP SCHULDEN (vreemd vermogen).

Dit laatste punt is essentieel : het heeft te maken met de toenemende schuldfinanciering door de bedrijven.

SCHULDSTRUKTUUR

De verslechtering van de schuldstruktuur der bedrijven is geen recent verschijnsel : deze tendens dateert uit de jaren '60.

Evolutie van de financiële struktuur der Belgische industriële bedrijven (zonder mijnbouw)

	1965	1970	1975
- solvabiliteit (verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen)	0,97	0,69	0,53
- Eigen vermogen/eisbaar vermogen vermogen op lange termijn	2,72	1,99	1,64
- liquiditeit (verhouding realiseerbaar en beschikbaar/eisbaar vermogen op korte termijn	1,60	1,32	1,35
- Thesaurie (verhouding vorderingen en beschikbaar/eisbaar vermogen op korte termijn)	1,06	0,86	0,79

BRON : Weekberichten Kredietbank, nr. 16, 16 april 1976

Volgens Vuchelen zijn het vooral de STERK TOEGENOMEN DEBITEUR-INTRESTVOETEN, die het verschijnsel vandaag veel erger maken : de totale financiële lasten voor de bedrijven zijn volgens zijn schatting alleszins verdubbeld tussen 1973 en 1976.

Vuchelen formuleert op basis van zijn cijfers de hypothese dat het GLOBALE winstpeil (de kapitaalrendabiliteit) niet dramatisch verlaagd is, maar dat er een zeer sterke verschuiving van de winsten gebeurd is, ten nadele van de industriële bedrijven, en ten voordele van de FINANCIËLE ONDERNEMINGEN (die immers de intresten opstrijken). Ter ondersteuning hiervan geeft hij de netto-REV van een staal ondernemingen uit de databank van de Kredietbank :

EVOLUTIE VAN DE ONERNEMINGSRESULTATEN IN 1977
(netto-REV)

	Totaal der onderzochte ondernemingen (*)	Financiële bedrijven	Nutsbedrijven
1976	7,5 %	8,9	12,8
1977	5,0 %	9,8	13,0
		Industriële bedrijven	Distributie-bedrijven
1976		4,8	14,7
1977		- 0,4	14,6

(*) 54 onderzochte ondernemingen

BRON : Weekberichten Kredietbank, nr. 31, 25 aug. 1978.

Tussen 1976 en 1977 daalde de netto-REV der industriële bedrijven van 4,8 % naar -0,4 %, terwijl de netto-REV van de financiële ondernemingen steeg van 8,9 naar 9,8 %.

KONKLUSIES VOOR DE WINSTVOET-DISKUSSIE

- Hoewel de berekening van de winstvoet in een marxistisch kader een heleboel statistische herwerking zou vragen (indien het überhaupt mogelijk is), moeten de cijfers van Vuchelen (5) zekere reële tendensen kunnen illustreren. Er blijkt alleszins geen uitgesproken, systematische daling van de winstvoeten tussen 1950 en 1970. Wel is er op dit ogenblik een dieptepunt van de winsten. Dit is inderdaad, zoals JPVR korrekt stelt, een barometer van de krisis van de kapitalistische ekonomie.
- In plaats van "de" winstvoet, moet men proberen sektoriële winstvoeten te berekenen. Het onderscheid tussen de industriële en de financiële bedrijven is

(5) evenals deze van de Kredietbank-studiedienst, die ik hier achterwege gelaten heb.

daarbij b.v. treffend.
- De tegenstelling tussen risiko-dragend en risiko-mijdend kapitaal is misschien wel één van de belangrijkste faktoren in de daling van de netto-bedrijfswinsten voor de kapitalisten-EIGENAARS. Het gaat daarbij om een ANDER mechanisme dan JPVR voorstelt : het door de bedrijven produktief ingezette kapitaal moet nl. zelf opgesplitst worden tussen risiko-dragend en risiko-mijdend kapitaal. Een analyse van de krisis zou dus moeten onderzoeken welke mechanismen in de jaren '60 tot een toenemende schuldfinanciering leidden, en welke de WISSELWERKING is tussen deze toenemende schuldfinanciering en de daling van het rendement van het risiko-dragende kapitaal.

ER IS MÉÉR DAN DE WINSTVOET

Verschillende voorname elementen ontbreken in VR's beschrijving van de krisis : o.a. de internationale kontekst (de verschuivingen in de zgn. "internationale arbeidsverdeling"), de sektoriële herstrukturering van de ekonomie (rationalisatie van traditionele sektoren, opkomst van nieuwe 'leidende sektoren'), de internationale monetaire kontekst, de specifieke rol van nieuwe technologieën, enz. Voor de ARBEIDERSSTRIJD van vandaag is een diagnose van deze evoluties nochtans belangrijk.

5. Het Plan om de krisis op te lossen lijkt ons inkonsistent.

Het plan vertrekt van volgende stellingen : (1) doordat de arbeidsproduktiviteit sneller stijgt dan de koopkracht van de arbeiders, en de konsumptie-kwote van de kapitalisten daalt, ontstaat er een situatie van overproduktie : (2) tegelijkertijd is de winstvoet te laag geworden. Het kapitalisme staat zo voor een onoverkomelijk DILEMMA : wil men de koopkracht verhogen door loonstijgingen, dan zal de winstvoet verder dalen ; wil men de winstvoet herstellen door loondaling, dan zal de overproduktie toenemen. Hoewel VR's voorstelling al te mechanistisch is (zie punt 4), is iets van dit delemma inderdaad aanwezig in de ekonomische krisis. JPVR heeft gelukkig de oplossing gevonden : een BIJKOMENDE INJEKTIE VAN KOOPKRACHT DOOR DE OVERHEID in de ekonomie zal èn de overproduktie, èn het probleem van de winstvoet oplossen. Deze bijkomende koopkracht voor de werknemers zal nl. niet de winstvoet aantasten, omdat ze door de overheid gekreërd wordt.
Hoe zal dit gaan ?
1) de overheid zal een belastingsverlaging van 5 % voor alle werknemers toestaan ;
2) de arbeidsduur zal verkort worden met minstens evenveel procent als het procentuele aandeel van de volledige werkloosheid in de tewerkstelling van de arbeidsafhankelijke werknemers. Ongeveer alle volledig werklozen zullen daardoor tewerkgesteld kunnen worden. De staat zal echter gedurende het eerste jaar hun lonen betalen, zodat de totale loonkost voor de bedrijven niet stijgt. Ook deze maatregel zal de koopkracht verhogen.

Met enkele eenvoudige optelsommen berekent JPVR het effekt van deze maatregelen : dat is natuurlijk denderend, zowel voor de arbeiders, als voor de bedrijven. Er rest slechts één grote verliezer : de overheid. Zij zal immers 79,3 miljard moeten betalen voor de belastingverlaging, en 58,7 miljard om de tewerkgestelde ex-werklozen een volledig loon uit te betalen. De overheid geeft dus een totale koopkracht-injektie van 138 miljard frank. (Dat is tenminste het cijfer dat hij op pag. 47 geeft ; op pag. 230 zou de tewerkstelling der werklozen 62,44 miljard kosten...)
Geen nood echter ! De heropleving van de ekonomie zal de overheid onmiddellijk bijkomende opbrengsten opleveren : de tewerkgestelde ex-werklozen brengen 12,76 miljard extra-belastingen op, de stijging van de venootschapswinsten levert 17,9 miljard op, extra-belastingsopbrengsten vanwege zelfstandigen 15,46 miljard, en extra-BTW-opbrengsten 17,08 en 1,21 miljard (ook hier verschillen de cijfers lichtjes naargelang het plan gepresenteerd wordt op pag. 47 of pag. 231 - aan die schoonheidsfoutjes zijn we ondertussen gewoon geworden).
Samengevat : de overheid krijgt door toepassing van het Plan DADELIJK extra-inkomsten, samen ter waarde van 64,2 miljard frank. Daardoor wordt het financieringsprobleem van de overheid gereduceerd tot 138 - 64,2 = 73,8 miljard frank.

Hier staan we voor een eerste kontradiktie : de overheid kan de totale koopkracht van haar burgers niet met 138 miljard verhogen, als zij dadelijk reeds 64,2 miljard terugneemt ! JPVR maakt niet het onderscheid tussen de "bruto-injektie van koopkracht" en de "netto-injektie". Maar hij is wel zo handig het EFFEKT van het plan te meten op basis van de bruto-injektie, en de KOSTEN op basis van de netto-injektie.

Laat ons even verder gaan alsof er niets fout zou zijn. Het resterende verlies van de overheid wil JPVR dekken door (1) een belasting op het sparen, en (2) een kleine monetaire financiering.
1) De belasting op het sparen is heel belangrijk in VR's schema. Ze heeft een dubbele bedoeling : ten eerste, inkomen opleveren voor het plan, en ten tweede, het sparen ontmoedigen, en zo de konsumptie opdrijven. Dat stelt echter twee problemen voor ons :

- Op pag. 34 raamt JPVR dat 36,8 miljard frank zou opgeleverd worden door 2,5 % belasting op spaardeposito's. 93,3 % van deze deposito's zijn echter deposito's op minder dan 1 jaar. Wij denken dat een belasting op deze deposito's in sterke mate niet "de parasieten" (pag. 204) zal treffen, maar het levensniveau van de werkende bevolking. Deze belasting zal o.i. èn sparen, èn konsumptie doen dalen. En in de mate dat het gaat om deposito's van bedrijven, zullen deze evengoed hun bestedingen t.g.v. deze maatregel reduceren i.p.v. opvoeren.

- Een belasting op kasbons, aandelen en obligaties zou 21,9 miljard opleveren. Dat zal o.i. deels een negatief effekt hebben op de beschikbare winst voor de kapitalistische klasse (aandelen !), en gaat dus in tegen JPVR's grote bekom-

mernis om de winstvoet.(Wat natuurlijk wel zinvol is om de staatsfinanciën te verlichten is een belasting specifiek gericht op zeer grote roerende en onroerende vermogens : dit vormt al een klassiek punt in o.a. syndikale programma's in België. De realisatie ervan is echter een probleem van politieke strijd, dat JPVR's "groot kompromis" volledig overstijgt.)

2) Om de resterende staatsuitgaven te dekken, stelt JPVR een monetaire financiering (geldschepping) voor van 15,1 miljard frank. Herhaaldelijk heeft JPVR beklemtoond dat de inflatie het gevolg is van de overdreven kredietkreatie van de banken om de overproduktie tegen te gaan. Een monetaire financiering is EVENGOED EEN VORM VAN KREDIETSCHEPPING, en kan dus evenzeer tot inflatie leiden. Wéér geen nood voor JPVR : de inflatie zal tegengehouden worden door (a) een prijzenstop, en (b) een verlaging van de omloopsnelheid van het geld.

a) de idee van de prijzenstop is natuurlijk mooi (en niet origineel). In de praktijk van de vrije marktekonomie - die JPVR met zijn "groot kompromis" op geen enkele wijze aantast - is ze zeer moeilijk.

b) De idee van de verlaging van de omloopsnelheid van het geld lijkt ons niet alleen technisch absurd, maar ook kontradiktorisch.
Het effekt van een monetaire financiering die gepaard gaat met een verlaging van de omloopsnelheid van het geld, is nl. gelijk aan het effekt van een KLEINERE monetaire financiering ZONDER verlaging van de omloopsnelheid !
Volgens de gelijkheid van Fischer geldt immers :

$$M \times V = P \times T$$

JPVR schijnt te denken dat men T (het volume van de transakties) kan verhogen door M (de geldhoeveelheid) te verhogen, en de prijsstijging P kan vermijden door V (de omloopsnelheid) te verlagen. (Bovendien schijnt hij te denken dat V normaal parallel evolueert met T (pag. 222)). Dit gaat ons ekonomisch inzicht te boven...
Bovendien ligt hij hier overhoop met andere maatregelen uit zijn plan : de belasting op de deposito's zal de omloopsnelheid van het geld vermoedelijk verhogen.

KONKLUSIES

De krisis willen oplossen door een koopkrachtinjektie vanwege de overheid komt neer op het aloude keynesiaanse principe. In de jaren '50 en '60 was deze keynesiaanse politiek inderdaad effektief in het vermijden van ernstige konjunktuurinzinkingen. Deze politiek ging echter ten koste van een toenemende inflatie. Vandaag leidt elke poging van de overheid om een traditionele keynesiaanse relance te financieren tot een versnelling van de inflatie. JPVR heeft niet aangeduid hoe een koopkrachtinjektie vandaag de krisis zou oplossen, en niet tot een versnelling van de inflatie zou leiden : zijn plan is niet inflatoir dank zij een serie tegenstrijdige elementen die het plan zelf volledig ondermijnen (6).

---

(6) De konkrete uitwerking van het Plan bevat nog enkele aardige voorbeeldjes van cijfer-gegoochel, waar we hier niet op ingaan.

6. We hebben een sterk vermoeden dat de zgn. modellen "303 x 303", "606 x 606" en "Micro-Tra" niet bestaan.

Dit vermoeden is gebaseerd op volgende overwegingen :
- De bouw van ekonometrische modellen is bijzonder ingewikkeld. In de formules en cijfers die we zelf konden kontroleren, geeft JPVR blijk van grote slordigheid. Dat boezemt ons niet veel vertrouwen in wat betreft zijn kunde om komplexe modellen te bouwen.

- De ekonometrie is geen "glazen bol" die EXAKTE voorspellingen levert. Ten eerste laten ekonomische modellen slechts voorspellingen toe VERTREKKEND VAN EXPLICIETE HYPOTHESES OVER HET VERLOOP VAN VARIABELEN DIE MEN NIET KAN VOORSTELLEN (b.v. de loonstrijd). Voor JPVR schijnt dit echter geen probleem te zijn. De uitgangshypotheses van het model zijn onvindbaar. Voor een "marxist" is dat zeker vreemd (zie hoger). Ten tweede wordt bij de resultaten van ekonometrische vergelijkingen altjid een waarschijnlijkheidsinterval (signifikantiegraad) aangeduid. Ook hiervan geen spoor bij JPVR.
- JPVR heeft zijn fameuze modellen nergens in hun geheel gepubliceerd. Er is voor JPVR een eenvoudige methode om ons vermoeden tegen te spreken, en meteen te bewijzen dat hij inderdaad ernstig te nemen is : hij zou de volledige modellen, alsook de schattingsmethodes dadelijk bekend kunnen maken.
Ondertussen (april 1980) is dat nog steeds niet gebeurd, zodat we bij onze skeptische stelling blijven dat de modellen onbestaande zijn. Zodra JPVR een koherent en volledig model publiceert, trekken we deze stelling echter in.

7. Het enige wat overeind blijft staan uit de artikels van JPVR zijn traditionele stellingen. Ondanks het zgn. marxistische etiket, lijken enkele ervan trouwens eerder tot een patronale visie te leiden.

"De winstvoet is vandaag te laag voor een normale, spontane heropbloei van de kapitalistische ekonomie". Misschien is dat de enige volledig korrekte uitspraak die bijblijft na lezing van JPVR's boek. Het is wel een zeer bekende stelling : het patronaat verkondigt al jaren dat de rendabiliteit te laag is. Het is opmerkelijk dat we tot nu toe slechts één boekje gevonden hebben waarin een volledig analoge versie van JPVR's fameuze grafiek over het rendement van staatsobligaties versus de winstvoet te vinden is, m.n. een populair brochuurtje van het VBO "DE WINST EN DE SOCIALE VOORUITGANG". Net zoals JPVR argumenteert het patronaat dat alle problemen DADELIJK opgelost zouden zijn indien de winstvoet en de afzet zich herstellen. (Volgens JPVR is deze oplossing slechts "tijdelijk", maar niettemin een ONMIDDELLIJKE oplossing). In de realiteit is dit een fabeltje : herstel van de winsten gaat vandaag vooral ten koste van de tewerkstelling (zie b.v. de rationalisatie van de staalnijverheid). Is het scherts-plan van JPVR een alternatief? We geloven het niet. De pure winst-

logika is vandaag niet te verzoenen met volledige tewerkstelling. Komt het er voor de arbeidersbeweging dan niet eerder op aan strukturele hervormingen te eisen die die winstlogika aantasten (b.v. aktie van openbare holding, van een openbare bank) ? Komt het er niet eerder op aan tewerkstellingsgaranties te eisen wanneer de overheid privé-investeerders subsidieert ? Of kontrole van de werknemers op de investeringspolitiek ? Niets daarvan bij JPVR. Integendeel : in zijn "groot Monsterakkoord" voegt hij nog enkele overbekende noten uit de klaagzang van het Belgisch patronaat toe, zoals b.v. :

- afschaffing van de 5 % BTW op de investeringen ("Onbegrijpelijk dat die in krisistijd nog geheven worden.", schrijft JPVR op pag. 49 - blijkbaar in navolging van de patronale stelling dat meer investeringen automatisch meer tewerkstelling betekent.) ;
- een blokkering van de reële uurlonen die de bedrijven moeten betalen.

Het is dus niet verbazend dat het V.E.V. JPVR wel eens citeert ter ondersteuning van haar standpunten (Zie b.v. de "Snelberichten" van het V.E.V. van 18 april 1979.)
Helemaal gek werd het wel dat Luk Beernaert van het V.E.V. een woordje inleiding wilde geven op de perskonferentie waar de "marxist" JPVR zijn boek voorstelde...

8. Het feit dat JPVR tien uitgebreide artikels in KNACK heeft kunnen publiceren, is nochtans een REVELATIE - weliswaar van een andere krisis : de krisis van het ekonomisch denken.

Het verschijnsel JPVR vormt een merkwaardige bevestiging van volgende krasse uitspraak van Joan Robinson (in een lezing voor de American Economic Association in 1971) :

"Een onmiskenbaar teken van een krisis is de grote invloed van maniakken. Het is kenmerkend voor een krisis van de theorie, dat excentriekelingen gehoor vinden bij het publiek, dat door de orthodoxe ekonomen niet tevreden gesteld wordt. In de dertiger jaren hadden we majoor Douglas met z'n sociaal krediet - alles kan met een pennestreek opgelost worden - en Warren en Pearson, die president Roosevelt ervan overtuigden, dat het verhogen van de dollarprijs van het goud alle andere prijzen zou verhogen en de malaise tot een eind zou brengen. De maniakken verdienen de voorkeur boven de orthodoxe ekonomen, omdat zij zien dat er een probleem bestaat." (Weergegeven in "DE ARMOEDE VAN DE EKONOMISCHE WETENSCHAP", SUN-schrift 81, pag. 26.)

Het gehoor dat JPVR zich via KNACK heeft weten te verwerven, wijst op een leegte, op de klaarblijkelijke onmacht van de ekonomen-wereld om voor het grote publiek de mechanismen van de krisis te verduidelijken. En zijn relatief sukses ligt inderdaad in het feit dat hij - net als de "maniakken" van Joan Robinson - een probleem stelt : er is een krisis - en niemand slaagt erin een eenvoudig recept te formuleren om ze op te lossen.

Tegelijkertijd - en dat is wel het paradoxale van JPVR - vormt hij zelf een karikatuur van het droombeeld van een bepaald soort orthodoxe ekonomie : de geniale technokraat, die via een ingewikkeld computer-model dan toch hét recept gevonden heeft...

Frank VANDENBROUCKE (*)

(*) De auteur is lid van de werkgroep POLEKAR (Politieke Ekonomie en Arbeid). POLEKAR is een bundeling van onderzoekers op het terrein van ekonomie en arbeidssociologie, die hun onderzoeksresultaten, inzichten en ervaringen dienstbaar wensen te maken aan de arbeidersbeweging.
Deze tekst bindt uiteraard alleen de schrijver. Kritische opmerkingen en kommentaar graag naar :
Frank Vandenbroucke
Centrum voor Ekonomische Studies
Van Evenstraat 2B - 3000 Leuven
tel. 016/22.10.33